

УДК 821.161.2/82-1:82.09

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.11>

І. Л. ПРИЛІПКО

доктор філологічних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу шевченкознавства,

*Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України,
м. Київ, Україна*

Електронна пошта: iprylipko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>

«НЕОФІТИ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В КРИТИЧНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ЄВГЕНА ЗГАРСЬКОГО

У статті висвітлено особливості інтерпретації поеми Тараса Шевченка «Неофіти» в праці Євгена Згарського «“Неофіти” Тараса Шевченка» (1868), що є першою літературно-критичною рецепцією поеми. З'ясовано, що Є. Згарський на основі уважного текстового аналізу, зі залученням історичного, біблійного, біографічного контексту, суспільно-політичних реалій 40–60-х рр. XIX ст., а також фактичного матеріалу, щоденникових записів, листування висвітлив ідейні, жанрові, сюжетні, образні, зображально-виражальні особливості Шевченкового твору. В розвідці Є. Згарського накреслено вектори для подальших тлумачень поеми «Неофіти», визначено головні тенденції її дослідження, що знайшли продовження й поглиблення у подальших працях шевченкознавців. Констатовано, що проникнення в ідейний зміст твору дозволило критику зробити вмотивований висновок про ключове значення автобіографічних, патріотичних і християнських мотивів у поемі. Акцентовано, що інтерпретація Є. Згарського позбавлена необґрунтованих та суб'єктивних суджень, хоча подекуди автор не уникав емоційних висловлювань, зокрема в контексті аналізу образів матері Алкіда, імператора Нерона. Зроблений висновок, що Є. Згарський писав свою літературно-критичну розвідку для широкого кола читачів, адже прагнув зацікавити їх твором Т. Шевченка, а також хотів донести зміст поеми до тих, хто, можливо, не читав чи не має змоги ознайомитися з текстом безпосередньо. Праця Є. Згарського є проникливою інтерпретацією поеми «Неофіти», в ній знайшли висвітлення й тлумачення головні особливості змісту й форми твору, що стало важливим орієнтиром для тогочасного читача Шевченкових текстів, а також основою для подальших інтерпретацій та шевченкознавчих вивчень «Неофітів».

Ключові слова: літературно-критична рецепція, інтерпретація, поема, ідея, образ, алегоризм.

Постановка проблеми. Поема Тараса Шевченка «Неофіти» (завершена 8-го грудня 1857 р. у Нижньому Новгороді) неодноразово була об'єктом наукового вивчення та критичної інтерпретації (праці Михайла Возняка, Сергія Єфремова, Євгена Згарського, Юрія Івакіна, Володимира Мовчанюка, Омеляна Огоновського та ін.). У контексті наявних інтерпретаційних варіантів цього історіософського твору окреме місце належить розвідці Євгена Згарського (1834–1892) «“Неофіти” Тараса Шевченка» (1868). Євген Якович Згарський відомий як письменник, критик, історик, педагог. Після закінчення Львівського (1857) та Віденського (1865) університетів вчителював, зокрема у гімназіях Тернополя та Львова. 1877 р. видав збірку «Поезії», писав також прозу, ліро-епічні твори, історичні, етнографічні та літературознавчі розвідки. Його студія «“Неофіти” Тараса Шевченка» стала першою літературно-критич-

ною працею про поему, започаткувавши певні інтерпретаційні вектори твору.

Мета статті – аналіз основних ідей, викладених у праці Є. Згарського, а також поглиблення уявлення про ідейно-художній зміст поеми «Неофіти» та її критичну рецепцію

Виклад основного матеріалу. Увага літературознавців до поеми «Неофіти» пов'язана з особливим місцем та значенням цього твору в творчо-світоглядній парадигмі Т. Шевченка. Тому доцільно спершу зупинитися на самій поемі.

«Неофіти» присвячені Михайлу Щепкіну (1788–1863) – відомому актору, другу Т. Шевченка, який відвідав його в кінці грудня 1857 р. у Нижньому Новгороді, був там шість днів (з 24-го по 29-те грудня), виступав у місцевому театрі. Т. Шевченко хотів почути думку про написану поему М. Щепкіна та П. Куліша, про що свідчать щоденникові записи від 8-го грудня 1857 р. та 4 січня 1858-го [Шевченко 2003. Т. 5 :

132, 141]. З листування також відомо, що письменник мав намір допрацювати «Неофіти» й не поспішав з друком твору [Епістолярій : 57, 61, 81].

У поемі Т. Шевченко звертається до історії перших християн, зокрема часу гонінь на них у Стародавньому Римі у I ст. н. е. Представником таких перших християн-мучеників у творі є Алкід, який сприйняв серцем проповідуване апостолом Петром «слово нове» та християнські цінності («Любов, і правду, і добро, / Добро, найкраще на світі, / То братолюбіє» [Шевченко 2003. Т. 2 : 248]) і разом з іншими пішов за ним у катакомби. Доля його матері, що повсякчас розгортається як паралель до долі Божої Матері, є центральною лінією у творі: поет не лише розкриває її трагедію, а й виражає свій біль, ставлення, що виявляються у формі звертання, коментування її почуттів, дій. Надзвичайно проникливо й переконливо передано горе, сподівання, радість, розчарування, відчай матері, врешті, відродження її до нового життя («І спас / Тебе розп'ятий Син Марії. / І ти слова Його живії / В живую душу прийняла. / І на торжища і в чертоги / Живого істинного Бога / Ти слово правди понесла» [Шевченко 2003. Т. 2 : 257]). Згодом інтерпретацію цього образу Т. Шевченко поглибив у поемі «Марія» (1859).

Історіософський зміст твору розкривається в площині алегорій та часопросторових проєкцій. Акцентуючи на «езопівській мові» Т. Шевченка, Ю. Івакін вважав, що «поема в цілому є вдалим зразком його політичного тайнопису» [Івакін : 158], водночас слушно наголошуючи на широкому художньому узагальненні образів, значення яких «виходить за рамки миколаївського царювання» [Івакін : 150]. У «Неофітах» за зовнішнім сюжетом проступають виразні паралелі зі Святим Письмом (образи Алкіда, його матері й образ Христа й Матері Божої) та сучасним поету часом: Римська імперія й Росія; Скіфія і Сибір; римський імператор Нерон і російський цар Микола I. В образі неофітів утілені риси всіх поборників правди й свободи, які зазнали за це гонінь – ними були і декабристи, і кириломефодіївці.

У творі багато особистого, автобіографічного. За слушним твердженням В. Мовчанюка, «християнський зміст поеми органічно впливає з особистісного екзистенційного досвіду

поета-засланця» [Мовчанюк : 531]. У пролозі Т. Шевченко мовить про свою неволю («Давно вже я сижу в неволі, / Неначе злодій взаперті <...>» [Шевченко 2003. Т. 2 : 244]), викладає власні роздуми про Христа, зокрема про сенс його жертви, розп'яття й воскресіння. Мотив жертвності проєктується як на долю неофітів, так і на долю самого поета, який пережив, перестраждав десять років неволі. Значення мучеництва й жертвності, що розкрито в образах героїв, полягає в утвердженні правди, любові, волі.

Т. Шевченко звертається до Матері Божої з проханням сили для своїх слів: «Скорбящих радосте! Пошли, / Пошли мені святеє слово, / Святої правди голос новий! / І слово розумом святим / І оживи, і просвіти! / <...> Подай душі убогій силу, / Щоб огненно заговорила, / Щоб слово пламенем взялось, / Щоб людям серце розтопило. / І на Україні понеслось, / І на Україні святилось / Те слово, Божее кадило, / Кадило істини. Амінь» [Шевченко 2003. Т. 2 : 245–246]. Для поета лише те слово сильне й дієве, яке правдиве і богонатхненне. Тут, на думку Івана Дзюби, виявилось його відчуття власної апостольської місії, «великість якої може бути досягнута тільки через велике слово вселюдської істини. Але – і це найважливіше, це інтимно-Шевченкове! – він над усе хоче, щоб таке вселюдське слово йшло з України!» [Історія : 566].

Властиве поету гостре відчуття несправедливості, ненависть до всіх проявів тиранії яскраво втілилися в образі Нерона (37–68; роки правління: 54–68) – римського імператора, який увійшов в історію як жорстокий гонитель християн, а в літературу – як «архетип всіх царів» [Грабович : 148]. Т. Шевченко спрямовує йому свої гнівні інвективи, пророкує безславний кінець: «Нероне лютий! Божий суд, / Правдивий, наглий, серед шляху / Тебе осудить. <...> / А ти собака! Людоїд! / Деспот скажений! <...> / Не громом праведним, святим / Тебе уб'ють. Ножем тупим / Тебе заріжуть, мов собаку, / Уб'ють обухом» [Шевченко 2003. Т. 2 : 249]. Образ Нерона фігурує й у творі «Холодний Яр» (1845) – в ньому, як і в «Неофітах», вгадується цар Микола I (1796–1855; роки правління: 1825–1855). Цей образ, а також «обмовки» Т. Шевченка про Росію та Сибір виявляють

виразне антиімперське спрямування поеми, адже поет, який сам страждав від царської сваволі, постійно пересвідчувався у недоцільності й злочинності самодержавства. З огляду на це, Т. Шевченко усвідомлював, що друкувати поему в той час не варто. Так, у листі до М. Щепкіна від 17 січня 1858 р. він писав: «Незабаром получиш ти од Куліша мої “Неофіти”. Тільки се така штука, що друкувати її тепер не можна, а колись згодом її ще треба доробить» [Епістолярій : 57]. В цитованому фрагменті звучить намір поета допрацювати поему, про це він писав і в листі до Михайла Лазаревського від 20 січня того ж року: «Возьми у Куліша та прочитай мої “Неофіти”. Вони ще не викончені» [Епістолярій : 59]. Про те, що друкувати «Неофіти» не бажано, адже твір може негативно сприйняти наступник Миколи І-го – Олександр II-й, що ускладнить повернення поета на волю, писав Т. Шевченку Пантелеймон Куліш: «Твої “Неофіти”, брате Тарасе, гарна штука, да не для друку! Не годиться нагадувати доброму синові про ледачого батька, ждучи від сина якого б ні було добра. <...>. Так не тільки друкувати сю вещь рано, да позволь мені, брате, не посилають її Щепкіну, бо він з нею всюди носитиметься, і піде про тебе така чутка, що притьом не слід пускати тебе у столицю» [Епістолярій : 59]. У листі від 26 січня того ж року Т. Шевченко відповів П. Кулішу: «Який там тобі нечистий казав, що я приготував свої “Неофіти” для друку? І гадки, і думки не було. Я послав їх тобі тільки прочитати <...>» [Епістолярій : 61].

У поемі Т. Шевченко осуджує зло, несправедливість, він прагне помсти тиранам і, водночас, актуалізує мотив всепрощення. Найвиразніше це виявляється в епізоді звернення до Нерона: «О Нероне! / Нероне лютий! Божий суд, / Правдивий, наглий, серед шляху / Тебе осудить. Припливуть / І прилетять зо всього світа / Святіє мученики. Діти / Святої волі. Круг орда, / Круг смертного твого предстануть / В кайданах. І... тебе простять» [Шевченко 2003. Т. 2 : 249]. Таке співіснування правди-помсти і правди-прощення в ідейно-художньому світі поета І. Дзюба пояснює так: «Шевченко то поривається до однієї, то втишує свою стражденну душу другою. І не можна цього ставити йому на карб, як негоже абсолютизувати одне або друге; в тому й вічна правда Шевченкова, що його сум-

ління розіп’яте на хресті оцих двох волінь: кара Божа й людська і всепрощення Боже й великодушність людська. Якби він застиг в одному, він не був би великим поетом уселюдської міри, відкритим трагізмом світового буття» [Історія : 566]. С. Єфремов розглядав мотив всепрощення у творчості Т. Шевченка як важливий чинник загального гуманістичного характеру творчості й світогляду поета, слушно зазначаючи про те, що всепрощення є наслідком утвердження цінностей правди, любові, волі, братерства й у «Неофітах», зокрема у візії Божого суду над Нероном, всепрощення доведене «до найвищої міри, на яку людська натура може знятись» [Єфремов : 191].

Контекст відтвореного в поемі дає поету привід до філософських роздумів та узагальнень, зокрема про причину людського горя, страждань. Вони – в самій людині, яка здатна «проспати рай» [Шевченко 2003. Т. 2 : 256]. Краса зображеного пейзажу («<...> Тихо, тихо віє / Із-за Тібра, із Альбано / Вітер понад Римом. / А над чорним Колізеєм, / Ніби із-за диму, / Пливе місяць круглолиций. / І мир первозданний / Одпочив на лоні ночі» [Шевченко 2003. Т. 2 : 256]) виразно контрастує з тим, що відбувається з людьми – нащадками Адама.

Поема «Неофіти» багатопланова і за тематикою (біблійна й християнська теми, суспільно-політична проблематика, мотив трагічної долі матері), й за хронотопом (події початку 1-го століття нашої ери на рівні підтексту актуалізують суспільно-політичний контекст сучасної поету дійсності). Водночас саме у християнській тематичній площині акумульований ідейний зміст твору, адже християнські цінності стають тим критерієм, що визначає й пояснює сенс страждання, мучеництва, жертвності й уможлиблює перемогу добра, правди й оновлення світу та людини.

Як уже зазначалося, важливу роль у розкритті ідейно-художнього змісту та естетичного значення поеми «Неофіти» мала перша за часом появи її літературно-критична реценсія – розвідка Є. Згарського (повна назва: «“Неофіти” Тараса Шевченка критично пояснив и оцінив Євгеній Згарський»¹), яка друкувалася частинами у львівському часописі «Правда» за

¹ Особливості правопису джерела надалі зберігаю і в цитуванні аналізованої розвідки, але назву поеми подаю в «лапках» і не відтворюю кінцевий «ъ».

1868 р. (№ 19–23). У «Передньому слівці» до своєї праці Є. Згарський розмірковує про роль поезії як дзеркала народного духу, наголошує на її значенні як запоруці буття народу. Автора турбує питання доцільності політичних мотивів у поезії: «Було чей мало політичних поетів, що в своєму часі довіршувалися великої слави; нині вірші їх мають тільки историчну стійність: сами вони пішли в непам'ять» [Згарський № 19 : 223]. Водночас він визнає, що така поезія доцільна тоді, коли вона «не в службі лицемірної політики», а проповідує «найвисчі добра – правду и волю» й через неї «одушевлятися має народ справдешнім, гарячим патризмом» [Згарський № 19 : 223]. Автор констатує, що в буремному ХІХ ст. європейська поезія «більше, як давніше, пишеться політичною барвою» [Згарський № 19 : 224]. Хоча з часом відбуватиметься переосмислення написаного, проте, наголошує Є. Згарський, лише та поезія належатиме майбутнім поколінням, яка акумулювала в собі народний світогляд, любов до рідної землі. Маючи намір розкрити основну ідею «Неофітів» Т. Шевченка, автор розвідки цілком вмотивовано розпочинає з огляду жанрової природи твору, означуючи його як політичну поему «під историчною покривкою» [Згарський № 20 : 234]. На переконання Є. Згарського, Т. Шевченко дуже вдало й майстерно використав історичний антураж, що дало можливість виразити власне ставлення до суспільно-політичних подій, висловити правду, яку в ті часи не можна було сказати прямо.

Важливим для Є. Згарського є пролог, який є своєрідним дороговказом для читача, ключем до ідейного змісту поеми, адже тут поет натякає, про що його твір. Критик наголошує на патріотичному спрямуванні «Неофітів»: «Земля та, по котрій надіється поет безсмерт'я для своєї думи, то Україна. Задля неї прохає у Пречистої вдихнення; то ж и нагадка про розпинателів народніх, грядущих тиранів стягається до України» [Згарський № 20 : 235]. У поемі виразним є поетове прагнення правди, її торжества, актуалізоване епіграфом (слова пророка Ісаї) й виражене в рядках: «Моліться Богові одному / Моліться правді на землі, / А більше на землі нікому / Не поклоніться. Все брехня – / Попи й царі...» [Шевченко 2003. Т. 2 : 251]. «Про яку ж то правду наміряє звіщати кобзарь Україні?», – ставить запитання Є. Згар-

ський і шукає на нього відповіді. Актуалізуючи контекст написання твору, він слушно акцентує на стражданнях, яких зазнав Т. Шевченко на засланні. Несправедливо осуджений, страждаючи за правду, поет, на переконання автора, саме в той час гостро відчув потребу утвердження справедливості, усвідомив сенс правди («Чим більшу моральну муку переніс, тим ясніша становилась у душі його сеся правда» [Згарський № 20 : 235]), можливість її утвердження через віру й жертвність. Саме віра, на думку Є. Згарського, стала рятівною силою для Т. Шевченка, не давши йому втратити надію, власти у відчай. Більше того, з цієї віри постали «Неофіти»: «В таким терпінню спокріпити и сподвигнути може тільки одна віра. Таку потіху найшов и наш поет, а плодом її – “Неофіти”» [Згарський № 20 : 235]. Це дає підстави автору розвідки накреслити паралелі: Христос, апостоли, перші християни-неофіти порівнюються зі всіма тими, хто проголошує правду, бореться за справедливість і зазнає за це гоніння – серед таких і сам поет, віра, правда, слова якого не загинуть, як і не загинула наука Христа і його послідовників. Звідси – віра в незнищенність правдивого, богонатхненного слова.

Аналізуючи поему, Є. Згарський повсякчас повертається до образу України, наголошує на патріотизмі Т. Шевченка: «Ідеї свободи, рівноуправління, братолюб'я, що лише заявилися межі свічними людьми на Україні, а вже ж їх гонять, утискають. Кобзарь наш кріпко увірений, що ті ідеї не погинуть, зазиває земляків до спізнання тої правди, за котору він сам страдає. Образ терплящих за віру мучеників, християнських нововірців, нехай буде ім великим святим приміром» [Згарський № 20 : 235]. Автор розвідки підкреслює, що, вболіваючи за страждених за правду, потерпаючи сам від несправедливості, поет проте не закликає до насильства, а, натомість, апелює до християнських цінностей і вірить у їх торжество, чим засвідчує власну силу духу: «Ні жовчею, ні местию не дише зболіле серце нашого віщого. Не зазиває він земляків своїх до кровавої пімсти на розпинателях, а до непоколебимої віри в правду. <...> Не подужали страсти позбавити його людських чувств, любови ближнього. <...> В подібній порі властива серцям людей ненависть, жажда мести, незасмітила Тарасового духа. Рабські тільки душі – палають местию и ненавистю, проти своїх

гнобителів. Здоровий, непрокажений духом ще не ступив кобзарь наш на волю, а вже ж по так великих муках вступила велика душа його» [Згарський № 20 : 235–236].

Звернення Т. Шевченка до сюжету гонінь перших християн Є. Згарський пояснює тим, що саме ця історія якнайкраще дала можливість йому висловити свої роздуми, переживання, висновки – і в індивідуально-особистісному вимірі, і в суспільно-політичному. Автор розвідки вказує на політичний підтекст поеми. Багатоплановість, майстерне поєднання зовнішнього історичного плану й підтексту з його суспільно-політичною основою забезпечує твору позачасову актуальність: «<...> скриваючи політичну ціль під образом Неофітів, багацько тим робом підніс стійність тої поеми. Хотяй нескоро пропадуть розпинателі народні и грядущі Тирани, завсїгди “Неофіти” для самої великої вещи своєї и глибоких мислей позістануть у нашій літературі дорогоцінною поемою. Не одна зболіла душа, не одно зболіле серце в далекім нашім поколінню найде у них пільгу та й спокріпитця вічною великою правдою» [Згарський № 20 : 236]. Зовнішній сюжет, сформований на основі відомих з історії подій, дозволив «розвинути цілий багатий образ лютоуючої ложи, сліпоти, в борбі з вічною, непорочною правдою» [Згарський № 21 : 247]. Пишучи, що Алкід втілює «живу, здоровезну, молоду, незруйновану силу» [Згарський № 21 : 248], Є. Згарський згадує бога Геркулеса, який мав ще одне ім'я – Алкід, таким чином підкреслюючи духовну силу, непохитність героя Шевченкової поеми: «Самим живим образом такої незапропашеної сили, єсть Алкід. <...> Щоби перенести тяжкі муки, гонення за-для правди, конечно велика, здоровезна сила душі незасміченої: образ такої сили – Алкід» [Згарський № 21 : 248].

В образі матері Алкіда Є. Згарський вбачає втілення України: «За гоненнями и муками так численних синів, погибає, мертвіє порою мать Україна; тільки в новій вірі своїх мучеників оп'ять проживає и поклоняєтця правді. <...> скрізь образ сеї Алкидової матери говорить кобзарь наш: не пропадають жертви за правдою: за ними скріпляєтця, оживає новою вірою мать Україна» [Згарський № 21 : 248]. Далі автор вказує й на подібність образу матері Алкіда до Божої Матері, яка стала джерелом художнього образу: «Божественний образ болі-

ючої Христової матери, сплотив у душі поета думку про матер Алкидову: єсть вона неначе копя Пречистої Матери <...>» [Згарський № 22 : 260]. Важливим є твердження Є. Згарського, яке згодом буде акцентоване і в працях наступників, про головну роль в образній та ідейній системі поеми постаті матері, адже попри невимовні страждання вона виявилася здатною прийняти в душу Христову правду й понесе її далі, таким чином перемагаючи тиранів і зло, яке вони втілюють: «Та страждуща мати Алкидова, стаєтця героинею поеми. По скількім горю и сердешних муках приймає в живу душу живу правду, звіщає побіду. На ній указує кобзарь, куди повертаєтця жорстоке гоненне <...>. Як живою лишилася Христова мати, після роспняття Сина Божого, так и жива мати Алкидова. Скільки мук не перенесе чоловік за правдою: побідить вона лютих ворогів» [Згарський № 22 : 261].

Узагальнюючий характер, на переконання критика, має й образ імператора Нерона, який сприяє увиразненню ідейного змісту твору: «Живе зіставління важніщих прикмет римського імператорства в лицю Нерона, робить сей образ повним. Тим понятніща ділаєтця ціла мизерия лютоуючого деспотизму в очах читателя, тим святіща, чистіща гонима, угнетаема правда. <...> Такий був Нерон гонитель християнських Неофітів; такі суть розпинателі народні – грядущі тирани» [Згарський № 22 : 259].

У своїй величч, стражданні, любові постає в poemі образ Спасителя. Його жертва, вчення, заповіді – предмет роздумів для Т. Шевченка, джерело складних запитань і шляхи пошуку відповідей на них. Як слушно зазначає Є. Згарський, важливе значення тут має пролог, в якому поет акцентує сенс жертви Христа. Проникаючи в мислення митця, критик ніби продовжує його міркування: «Тому замученому Христові за правду, за братолюб'є молимося, ставляємо на храмах його хрести златоковані, а творимо на браттях наших те саме беззаконне, як та люта погань» [Згарський № 22 : 259–260].

Важливими є спостереження Є. Згарського про роль принципу контрасту в позиціонуванні образів поеми, часових і просторових пластів. Вказавши на цю особливість в образах головних героїв, він не оминув увагою й протиставлення поганського бога Фавна й апос-

тола Петра: «Таким зіставленєм розкриває реч в цілій повноті перед душею читателя. За Фавном змислова розв'язність, гільтайство, за Петром праведність, чистота, чеснота, братолюб'є» [Згарський № 22 : 260]. Врешті, цінності, проповідувані апостолом, перемагають, а сам Петро та його послідовники зазнають мучеництва. Принцип контрасту уважний автор статті помітив і в описових картинах: чудовий пейзаж нічного Риму виразно контрастує з відтвореними картинами звірств по відношенню до послідовників Христа.

Аналізуючи форму поеми, Є. Згарський підкреслює її цілісність, вказує на виразність зображальних засобів. Водночас, покликаючись на листи Т. Шевченка до Я. Кухаренка та М. Щепкіна [Згарський № 23 : 270], які на той час були опубліковані в журналі «Основа», критик наголошує на тому, що поет, очевидно, мав намір допрацювати поему, але так цього й не зробив, з чим пов'язує деяку її «невикінченість», проте знаходить і пояснення: на його думку, твір є «неначе сміливий, геніяльний, живописний начерк, на якому невикінчені деякі постаті. <...> Який-то поквап видно у цілім оповіданні; квапився кобзарь під впечатліннями Новопетровської неволі, доки ще в душі та й серцю живі сліди її не затерлися з впливом так довго вижиданої, в половині полученної свободи. То понятно, що розположенне творця нашого, коли десятилітні пута з душі його спадати почали, було доволі живе. Ще не зняли зовсім кайдани з него, а вже почув у собі вільного духа. З глибини страждущої душі, сміливим полетом списав її страсть у “Неофітах”» [Згарський № 23 : 270]. Підсумовуючи свій аналіз Шевченкового твору, Є. Згарський визнає його високу мистецьку вартість, глибину ідейного змісту, алегоричність: «Признати однако ж належить, що попри тую невиробленість, самим надібнішим одлич'єм тої поеми єсть її словесна ядренність и велике багатство коротко висказаних глибоких мислей, згортаючих на стільки розмаїтих живих образів у тісних окладах» [Згарський № 23 : 270]. Автор статті дає оцінку й мові твору: «Ціле оповіданне написане віршом плавним, язиком гладким. Тільки на однім місці не коньче гарно висловляється, роздумуючи над нуждою дітей адамових <...>. Не поетична сеся нагадка про маслак смердячий, видається нам

неначе охляпка на великім краснім образі цілої поеми» [Згарський № 23 : 270–271].

Висновки. Отже, у контексті літературно-критичного осмислення поеми «Неофіти» Т. Шевченка, цього багатопланового історіософського твору, що акумулює історичний, біблійний, філософський, автобіографічний виміри, важливе значення має розглянута праця Є. Згарського. У цій першій інтерпретації поеми накреслені вектори для подальших тлумачень твору, визначено головні тенденції його дослідження, що знайшли продовження й поглиблення у подальших працях шевченкознавців. Є. Згарському вдалося розкрити основні особливості жанрової, ідейної, образної систем поеми «Неофіти», простежити розгортання й реалізацію задуму поета, висвітлити специфіку зображально-виражальних засобів. Проникнення в ідейний зміст твору дозволило зробити вмотивований висновок про ключове значення патріотичних і християнських мотивів, адже любов до України й дієвість заповіданих Христом цінностей правди, любові, волі були онтологічними орієнтирами для поета, в яких він вбачав шлях до оновлення людини й світу. Важливо, що Є. Згарський розглянув твір в широкому контексті, обґрунтовуючи свої міркування цитатами з аналізованої поеми, зі Щоденника поета (цитує його за першодруком в журналі «Основа» за 1861–1862 рр.), його листування. Інтерпретація Шевченкової поеми позбавлена необґрунтованих та суб'єктивних суджень, хоча подекуди автор не уникав емоційних висловлювань, зокрема в контексті розгляду долі матері Алкіда, жорстокості Нерона. Відчувається, що Є. Згарський писав свою розвідку для широкого кола читачів, хотів зацікавити їх твором Т. Шевченка, цим можна пояснити те, що він майже точно відтворив сюжет (подекуди занадто детально), очевидно й прагнув донести зміст поеми до тих, хто, можливо, не читав чи не має змоги ознайомитися з текстом безпосередньо. Праця Є. Згарського є проникливою інтерпретацією поеми «Неофіти», в ній знайшли висвітлення й об'єктивне тлумачення головні особливості змісту й форми тексту, що стало важливим орієнтиром для тогочасного читача Шевченкових творів, а також основою й поштовхом для подальших літературознавчих студій у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возняк М. Шевченків Алкід і його мати. *Шевченко*. Харків, 1930. Річник другий. С. 49–69.
2. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. Київ : Критика, 1998. 206 с.
3. Епістолярій Тараса Шевченка : у 2 кн. / упоряд. С. А. Гальченка, Г. В. Карпінчук ; наук. ред. О. В. Боронь ; комент. В. С. Бородіна, В. П. Мовчанюка, М. М. Павлюка та ін. Кн. 2 : 1857–1861. Харків : Фоліо, 2020. 667 с.
4. Єфремов С. Поезія всепрощення. *Єфремов С. Літературно-критичні статті*. Київ : Дніпро, 1993. С. 186–191.
5. Згарський Є. «Неофіти» Тараса Шевченка критично пояснив и оцінив Євгеній Згарський. *Правда*. 1868. № 19. С. 223–224 ; № 20. С. 234–236 ; № 21. С. 247–248 ; № 22. С. 259–261 ; № 23. С. 270–271.
6. Івакін Ю. Стиль політичної поезії Шевченка. Етюди. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. 280 с.
7. Історія української літератури : у 12 т. Т. 4 : Тарас Шевченко. Автор : Іван Дзюба. Київ : Наукова думка, 2014. 782 с.
8. Мовчанюк В. «Неофіти». *Шевченківська енциклопедія : у 6 т. Т. 4: М–Па* / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ, 2013. С. 527–538.
9. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. III. «Неофіти». *Правда*. 1873. № 4. С. 166–172 ; № 5. С. 197–201 ; № 6. С. 227–232.
10. Шалата М. Згарський Євген Якович. *Шевченківська енциклопедія : у 6 т. Т. 2: Г–З* / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: М. Г. Жулинський (гол.) [та ін.]. Київ, 2012. С. 716.
11. Шевченко Т. Неофіти. *Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 2: Поезія 1847–1861*. Київ : Наукова думка, 2003. С. 244–257.
12. Шевченко Т. Щоденник. *Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. Т. 5: Щоденник. Автобіографія. Статті. Археологічні нотатки. «Букварь южнорусский». Записи народної творчості*. Київ : Наукова думка, 2003. С. 11–187.

REFERENCES

1. Vozniak M. (1930) Shevchenkiv Alkid i yoho maty [Shevchenko's Alcid and his mother]. *Shevchenko*. Kharkiv. Richnyk druhyi. pp. 49–69. (in Ukrainian)
2. Hrabovych H. (1998) *Poet yak mifotvorets. Semantyka symboliv u tvorchosti Tarasa Shevchenka* [The poet as a myth-maker. Semantics of symbols in the works of Taras Shevchenko]. Kyiv : Krytyka. (in Ukrainian)
3. *Epistoliarii Tarasa Shevchenka : u 2 kn.* (2020) / uporiadk. S. A. Halchenka, H. V. Karpinchuk ; nauk. red. O. V. Boron ; koment. V. S. Borodina, V. P. Movchaniuka, M. M. Pavliuka ta in. Kn. 2 : 1857–1861 [Epistle of Taras Shevchenko : in 2 books]. Kharkiv : Folio. (in Ukrainian)
4. Yefremov S. (1993) Poeziia vseproshchennia [Poetry is forgiving]. *Literaturno-krytychni statti*. Kyiv : Dnipro. pp. 186–191. (in Ukrainian)
5. Zharskyi Ye. (1868) “Neofity” Tarasa Shevchenka krytychno poiasnyv y otsinyv Yevheniy Zharskyi [Taras Shevchenko's “Neophytes” was critically explained by Evhen Zharsky]. *Pravda*. № 19/ pp. 223–224 ; № 20. pp. 234–236 ; № 21, pp. 247–248 ; № 22. pp. 259–261 ; № 23. pp. 270–271. (in Ukrainian)
6. Ivakin Yu. (1961) *Styl politychnoi poezii Shevchenka. Etiudy* [Shevchenko's style of political poetry. Etudes]. Kyiv : Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrainiskoi RSR. (in Ukrainian)
7. *Istoriia ukrainiskoi literatury : u 12 t. T. 4 : Taras Shevchenko*. Avtor: Ivan Dziuba. (2014) [History of Ukrainian literature : in 12 vol. Vol. 4 : Taras Shevchenko. Author : Ivan Dziuba]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian)
8. Movchaniuk V. (2013) “Neofity” [“Neophytes”]. *Shevchenkivska entsyklopediia : u 6 t. T. 4 : M–Pa* / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka; redkol. : M. H. Zhulynskiy (hol.) [ta in.]. Kyiv. pp. 527–538. (in Ukrainian)
9. Ohonovskiy O. (1873) Krytychno-estetychniy pohliad na dekotri poezii Tarasa Shevchenka. III. “Neofity” [A critical and aesthetic view of some of Taras Shevchenko's poetry. III. “Neophytes”]. *Pravda*. № 4. pp. 166–172 ; № 5. pp. 197–201 ; № 6. pp. 227–232. (in Ukrainian)
10. Shalata M. (2012) Zharskyi Yevhen Yakovych [Zharsky Evhen Yakovlevich]. *Shevchenkivska entsyklopediia : u 6 t. T. 2 : H–Z* / NAN Ukrainy, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka ; redkol. : M. H. Zhulynskiy (hol.) [ta in.]. Kyiv. P. 716. (in Ukrainian)
11. Shevchenko T. (2003) Neofity [Neophytes]. *Povne zibrannia tvoriv : u 12 t. T. 2 : Poeziia 1847–1861*. Kyiv : Naukova dumka. pp. 244–257. (in Ukrainian)
12. Shevchenko T. (2003) Shchodennyk [Diary]. *Povne zibrannia tvoriv : u 12 t. T. 5 : Shchodennyk. Avtobiohrafii. Statti. Arkheolohichni notatky. “Bukvar yuzhnorusskyi”. Zapysy narodnoi tvorchosti*. Kyiv : Naukova dumka. pp. 11–187. (in Ukrainian)

I. L. PRYLIPKO

*Doctor of Philology, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department of Shevchenko Studies',
Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
E-mail: iprylipko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8743-7851>*

**“NEOPHYTES” OF TARAS SHEVCHENKO IN THE CRITICAL RECEPTION
OF EVHEN ZHARSKY**

The article highlights the peculiarities of Taras Shevchenko's interpretation of the poem “Neophytes” in the work of Evhen Zharsky ““Neophytes” of Taras Shevchenko” (1868), which is the first literary-critical reception of the poem. It was found that E. Zgarsky on the basis of careful textual analysis, involving historical, biblical, biographical context, social and political realities of 40–60 years of XIX century as well as factual material, diaries, correspondence highlighted the idea's, genre, plot, figurative, pictorial and expressive features of Shevchenko's work. E. Zgarsky's research outlines vectors for further interpretations of the poem “Neophytes”, identifies the main trends in its study, which were continued and deepened in the subsequent works of Shevchenko's scholars. It is stated that the penetration into the idea's content of the work allowed the author to draw a motivated conclusion about the key importance of autobiographic, patriotic and Christian motives in the poem. It is emphasized that the interpretation of E. Zgarsky is devoid of unfounded and subjective judgments, although in some places the author did not avoid emotional statements, particularly in the context of analyzing the images of the mother of Alcide, emperor Nero. It is concluded that E. Zgarsky wrote his literary-critical research for a wide range of readers, because he sought to interest them in the work of Taras Shevchenko, and also wanted to convey the content of the poem to those who may not have read or can not read the text directly. It is emphasized that E. Zgarsky's work is a penetrating interpretation of the poem “Neophytes”, it highlighted and comments the main features of the content and form of the work, which became an important reference point for the then reader of Shevchenko's works, as well as a basis for further interpretations and Shevchenko studies.

Key words: literary-critical reception, interpretation, poem, idea, image, allegory.